

Autorsko pravo i otvorene licence u časopisima u otvorenom pristupu

Iva Melinščak Zlodi

imelinsc@ffzg.unizg.hr

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Webinar, 11. listopada 2023.

ZNAK

Hrvatska udruga za
znanstvenu komunikaciju

Sadržaj

- Reguliranje pitanja autorskih prava (odnos autor - časopis)
- Reguliranje prava korištenja (odnos časopis - čitatelj/korisnik/javnost)
- Pitanje korištenja tuđih autorskih djela ("prava trećih strana")

Što se sve “podrazumijeva” po pitanju autorskog prava?

- originalni nositelj autorskog prava je uvijek fizička osoba - autor (ili više njih)
 - u HR pravnom sustavu to se odnosi i na znanstvene radove nastale u radnom odnosu (ZAPSP 2021, čl. 110)
 - u drugim pravnim sustavima (kad su u pitanju strani autori) može biti drukčije, ali znanstvene ustanove uobičajeno ipak autorima prepuštaju raspolaganje autorskim pravom
- Autor ima moralna i imovinska prava
 - Moralna prava su: pravo prve objave, priznanje autorstva, pravo na poštovanje djela te časti i ugleda autora, te pravo opoziva
 - Imovinska prava su: prava umnožavanje, distribuiranja, priopćavanja javnosti i pravo prerade
- Autor može za drugoga osnovati pravo iskorištavanja, kao isključivo ili neisključivo pravo, ograničeno sadržajno/vremenski/prostorno
 - engl. *Copyright transfer* odgovara isključivom i neograničenom zasnivanju prava iskorištavanja
- Isključivo i neograničeno pravo iskorištavanja može se zasnovati samo pisanim autorskopравnim ugovorom

Autorsko pravo u znanstvenom izdavaštvu

- Prava izdavanja osnivaju se nakladničkim ugovorima, koji mogu uključivati i druga imovinska prava (npr. pravo činjenja dostupnim javnosti i pravo prerade)
- Ako nema pisanog ugovora, ali je autor poslao rad i pristao na objavu, radi se o tzv. malom nakladničkom ugovoru (ZAPSP, čl. 75), koji ne može biti isključiv!
- Zaključno: ako nema pisanog ugovora, nakladnik stječe samo pravo izdavanja, ali ne i pravo daljnjeg raspolaganja autorskim djelom
 - Autor zadržava pravo raspolaganja svojim djelom (npr. pravo o odobravanju prerada ili komercijalnog iskorištavanja)
 - Autor ima pravo odlučivati o uvjetima korištenja djela i o licencijama (zato je važno da postoji sporazum autora i nakladnika o dodjeljivanju licencije u nekom obliku, čak i kad nema pisanog nakladničkog ugovora). Nakladnik ne može naknadno dodijeliti licenciju radu bez znanja i pristanka autora.
- Napomena: iako u slučaju nepostojanja pisanog nakladničkog ugovora autor 'zadržava prava' raspolaganja djelom, poželjno je da to ne bude samo prešutna praksa, već da nakladnik/časopis objavi svoj stav u tom pitanju

Dobre prakse formuliranja autorskopравnih politika

- časopisi/nakladnici iskazuju svoje stavove o pitanju autorskog prava:
 - U uputama autorima ([primjer](#))
 - Na zasebnim stranicama/sekcijama posvećenim autorskom pravu i/ili otvorenom pristupu ([primjer](#))
 - U nakladničkim ugovorima ako ih imaju (bez obzira na to kako se oni nazivaju: izjave o objavi, dopuštenja za objavu, *licence to publish*, *copyright agreement*...)([primjer](#))
 - Registriranjem politika u bazi *Sherpa Romeo* ([primjer](#))
 - Bilježenjem politika u *Directory of Open Access Journals* ([primjer](#))
 - U samim radovima (navođenjem tko je nositelj autorskog prava)([primjer](#))
 - U opisu radova (navođenjem tko je nositelj autorskog prava)([primjer](#)) - ovisi o mogućnostima platforme
- Važno:
 - Sva gore navedena mjesta trebaju iskazivati usklađene stavove časopisa
 - Ako je časopis dostupan na više platformi - informacije se trebaju podudarati!
- Preporuka za otvoreno dostupne časopise:
 - autor(i) zadržavaju neograničena prava iskorištavanja autorskog djela i odlučuju o uvjetima korištenja vlastitog djela, a svakako imaju pravo sami ponovo koristiti svoje djelo (pri čemu se ne misli prvenstveno na dvostruku objavu)

Može li i drukčije?

- Da, i otvoreno dostupni časopisi mogu tražiti isključivo pravo iskorištavanja djela, ili pravo iskorištavanja u neke svrhe i neke načine (npr. pravo odlučivanja o komercijalnim korištenjima ili pravu na prerade) - [primjer](#)
- DOAJ to ne smatra preporučljivom praksom, ali prihvaća i takve časopise
- U slučaju da je izdavač stekao isključivo pravo iskorištavanja djela, može samostalno odlučivati o licencijama i pridjeljivati ih radovima
- U kombinaciji sa slobodnim licencijama (CC BY) takva praksa nema puno smisla
- U kombinaciji s CC BY-NC/ND/NC-ND, to znači da časopis odlučuje i odobrava komercijalno korištenje i prerade (čak i sam autor treba tražiti privolu izdavača)
- I ovakvi časopisi trebaju definirati svoje politike vezane uz pohranu i otvoreni pristup različitim verzijama rukopisa

Reguliranje korištenja objavljenih sadržaja

- korištenje objavljenih radova, ako nije drukčije određeno, definirano je u potpunosti zakonskim propisima o autorskom pravu
 - To je zadana, prešutna, početna pozicija ("In copyright" ili "All rights reserved")
 - I u tom slučaju, nositelj autorskog prava nema potpunu kontrolu nad korištenjem djela: zakon predviđa iznimke (privatno korištenje, rudarenje u svrhu znanstvenog istraživanja, u korist osoba s invaliditetom, u nastavi, za citiranje...)
- Moguće je (i preporučljivo!) unaprijed odobriti i slobodnije korištenje djela
 - Najbolje putem standardiziranih (i strojno čitljivih) licencija - *Creative Commons*
 - Moguće je definirati dodatne uvjete ili njihove kombinacije:
 - Korištenje isključivo u nekomercijalne svrhe (NC - non commercial)
 - Korištenje bez dozvole za objavljivanje prerađenih djela (ND - non derivative)
 - Korištenje uz uvjet da se prerađeno djelo dijeli pod istim uvjetima (SA - share alike)
 - Nositelj autorskog prava (ili isključivog prava iskorištavanja) odlučuje o licencijama!

CC licencije u praksi

- časopis/izdavač odlučuje o licenciji koju će koristiti, ili može omogućiti izbor različitih licencija
- Pridjeljivanje licencija - ovisno o tome tko je nositelj prava iskorištavanja:
 - **A)** Ako je autor zadržao prava - autor treba odobriti licenciju (putem ugovora, izjave ili tijekom online prijave)
 - **B)** Ako je izdavač nositelj isključivih prava - može samostalno određivati licenciju
- Ako A) - odluka izdavača/uredništva o korištenju neke licencije ne podrazumijeva automatski da se ta licencija odnosi na sve starije radove iz časopisa
- Na odluku časopisa o određenoj/preporučenoj licenciji mogu utjecati različiti faktori:
 - Običaji u nekom području znanosti
 - Zahtjevi financijera istraživanja (neki europski i međunarodni financijeri zahtijevaju CC BY)
 - Zahtjevi nekih baza podataka (npr. DOAJ traži da časopis koristi neku od CC licencija, ali ne uvjetuje izbor)
 - Časopis može preporučiti različite vrste licencija za različite verzije rukopisa (preprint/postprint/finalna verzija), ali to nije preporuka za otvorene časopise

Dobre prakse isticanje politika licenciranja i samih licencija

- Politike korištenja licencija treba navesti:
 - U uputama autorima ([primjer](#))
 - Na zasebnim stranicama/sekcijama posvećenim autorskom pravu i/ili otvorenom pristupu ([primjer](#))
 - U nakladničkim ugovorima ako ih imaju ([primjer](#))
 - Registriranjem politika u bazi Sherpa Romeo ([primjer](#))
 - Bilježenjem politika u DOAJ-u ([primjer](#))
 - Na stranicama časopisa na različitim platformama - npr. Na Hrčku ([primjer](#))
- Same licencije navode se:
 - U samim radovima - u svim formatima cjelovitog teksta ([primjer](#)) - strojno čitljivo (kao URL na tekst licencije) i ljudski čitljivo
 - U metapodatkovnom opisu radova ([primjer](#))
- Važno:
 - Sva gore navedena mjesta trebaju iskazivati usklađene stavove časopisa
 - Ako je časopis dostupan na više platformi - informacije se trebaju podudarati!

Česti propusti:

- Ne podudaraju se uvjeti licencije i politika o autorskom pravu
- Info o licenciji se ne navodi u pdf-u rada
- Ikona za CC licencu nije popraćena tekstom niti URL-om na stranicu licencije
- Uz manje otvorene licencije ne navodi se tko je nositelj prava (pa onaj tko želi tražiti dopuštenje za komercijalno korištenje ili preradu ne zna kome se treba obratiti)
- Nepodudaranje informacija na različitim mjestima ([primjer](#))
- Kolizija iskazanih uvjeta korištenja i odabrane licencije (npr. CC BY-NC-ND + "Puni tekstovi radova ovog časopisa besplatno se smiju koristiti za osobnu ili edukacijsku svrhu uz poštivanje prava autora i izdavača.")
- Autorska izjava/ugovor ne spominje CC licencu
- "Nositelji autorskih prava su izdavač/časopis i autori." - nejasno

Prava za korištenje tuđih autorskih djela (*Third party copyright*)

- Ako se u člancima koriste tuđa djela (ili njihovi dijelovi) potrebno je ishoditi dozvolu za korištenje
- Odgovornost za dobivanje privole je na autoru, ali časopis treba:
 - upozoriti na to u uputama autorima (navesti kakvu vrstu privole treba dobiti - neisključivo, ali neograničeno)
 - Tražiti garanciju u autorskoj izjavi da su privole pribavljene
 - Kontrolirati jesu li svi izvori propisno navedeni u članku
 - Ako je potrebno, iskazati uvjete korištenja zasebno za pojedine elemente u djelu ([primjer](#))
- Savjet je moguće dobiti od Informacijskog centra za intelektualno vlasništvo - [INCENTIV](#)
- Primjer dobrih uputa:
 - Oxford University Press ([Rights and permissions for authors](#), [Crediting copyrighted material](#) & [Copyright and Permissions Guidelines](#))
 - <https://www.stm-assoc.org/intellectual-property/permissions/permissions-guidelines/guidelines-2022/>
 - Bodleian Libraries: [Third party copyright in theses](#)

Korisni izvori:

1. DOAJ:

- a. <https://doaj.org/apply/copyright-and-licensing/>
- b. https://drive.google.com/drive/folders/190BgMV0ImGk-gUpHu5ai_R-uv08NDAB8?usp=sharing
- c. <https://doaj.org/apply/guide/>

2. [OA Journal Toolkit](#) - “Copyright and licensing” & “Displaying licensing information”

3. SPARC Europe Right Retention ([Twitter campaign](#))

4. <https://blogs.openbookpublishers.com/copyright-and-licensing-what-do-i-need-to-know/>

Otvorena pitanja

- Jesu li radovi i časopisi koji ne koriste potpuno otvorene licencije (CC BY ili CC BY-SA) zaista u otvorenom pristupu?
- *"All rights reserved is never appropriate in open access"*
- Moguća negativna iskustva s CC BY licencijom? (npr. slučaj "[Saint Philip Street Press](#)")